

Bilaga 4

Beskrivningar av renbruksplaner

GRANS SAMEBY

God renskötsel

Man kan förledas att tro att renskötsel på vintern består i att aktivt flytta renarna mellan olika betesområden. Det bästa för renen är emellertid att få beta efter eget huvud – hur stora eller små grupper de går i, var de är, hur länge de stannar. Det vi har att arbeta med är konditionen på renen. Sämre kondition betyder bland annat sämre överlevnad på hela hjorden, färre kalvar, sämre överlevnad på kalvarna och lägre slaktvikter. För en renskötarfamilj, vars hela liv levs med renen, får det vittgående konsekvenser om man behöver bevittna sin renhjord tyna bort. Man vet ganska lite idag om hur renarna påverkas totalt sett av alla störningar, men något vet vi.

Kunskapsstatus om effekter av mänskliga ingrepp på renar och renskötsel

Generella effekter av ingrepp

Alla ingrepp på rennäringens betesmarker är negativa för rennäringen och leder vanligtvis till förlust av betesland eller störningar i de funktionella sambanden mellan markerna. Detta medför att området får nedsatt bärkraft och kan, om ingreppen blir för omfattande, medföra populationsdynamiska effekter såsom nedsatt kondition och produktion (Skogland 1990; Skogland 1994; Colman, 2000; Keller och Bender 2007). Det finns ingen forskning som kan visa var gränserna går för när det totala trycket, den kumulativa effekten, av alla ingrepp får populationsdynamiska effekter på semidomesticerad ren.

Förlust av areal till följd av ingrepp kan delas in i två kategorier; direkt och indirekt förlust. Den direkt förlusten är lättare att kvantifiera. För en järnväg består den direkta förlusten av själva marken som direkt tas i anspråk för järnvägsdriftens behov.

Indirekt arealförlust omfattar de områden som blir mindre använda av renarna till följd av mänskligt aktivitet och störningar. Indirekt arealförlust gäller också för områden där djuren använder mer av sin tid på flykt, med mindre betestid och förhöjd energianvändning som följd. Denna typ av störningar kan reducera djurens kondition (Reimers och Kollé, 1987; Skogland och Grøvan, 1988; Colman, 2000; Colman m.fl. 2001a). Medan de direkta förlusterna vanligtvis omfattar mindre arealer, rör sig den indirekta förlusten om relativt stora områden som är svårare att kvantifiera.

Faktorer som påverkar renarna i samband med mänskliga ingrepp

Mest forskning finns på vildren. Semidomesticerade renar reagerar sannolikt mindre än vilda renar på mänsklig aktivitet. Reimers & Svela (2001), Reimers et. al (2006b) och Reimers et. al (2009) kom fram till att renar som stammar från semidomesticerad ren hade ett kortare flyktavstånd och var mindre vaksamma än vildren.

I samband med tekniska ingrepp är det människors närvaro och rörelser som främst inverkar på renarnas flyktbeteende. Nelleman m.fl. (2001), Jordhøy (1997), Hill (1985) och Northcott (1985) rapporterar att renar/caribou visar störst flyktbeteende under

anläggningsfasen, eftersom detta är den period då det sker mest mänsklig aktivitet, men att djuren kan komma tillbaka efter att anläggningsarbetet är genomfört.

Generellt sett så är det under kalvning och direkt efteråt som renarna tycks vara mest känsliga för störningar. Vistnes och Nelleman (2001), som studerade semidomesticerade renar i Repparfjorddalen i Norge, drog slutsatsen att det inom områden upptill 4 km från nya kraftledning kunde noteras en betydande påverkan under kalvningsperioden. Fortlöpande resultat från projekt med GPS-märkning av renar inom Balvatn renbetesdistrikt tyder också på att semidomesticerade renar under kalvningsperioden trivdes bäst i områden med mindre mänsklig aktivitet (Reindriftnytt 2009). Tjurar är generellt mindre störningskänsliga än vajor med kalv (Nelleman och Cameron, 1998).

Störningsnivån under anläggningsperioden kan ha stor betydelse för hur renarna även vid senare tillfälle uppfattar etableringen. Om renarna får negativa erfarenheter under anläggningsarbetet kan det leda till att det tar längre tid innan området åter tas i bruk. Om anläggningsarbetet däremot utförs på ett skonsamt sätt, eventuellt när renarna inte befinner sig i området, blir konsekvenserna på lång sikt sannolikt mindre. Huruvida djuren vänjer sig vid ett ingrepp, eller hur fort de vänjer sig, beror bland annat på graden/typen av mänsklig aktivitet vid etableringen efter att den har kommit till stånd (Aanes m.fl. 1996). Det finns studier som visar att renar klarar av att habituera sig till en stor mängd mänskliga främmande element efter relativt kort tid (Wolfe et. al., 2000). En generell slutsats från de flesta studier är att det är graden av och förutsägbarheten för den mänskliga aktiviteten i samband med de fysiska ingreppen som är mest avgörande för effekten på renarna (Colman et.al, 2001, Wolfe et. al., 2000).

Placeringen av störande ingrepp är även avgörande för hur renarna kommer att reagera på lång sikt. Placeras ingreppet centralt eller spärrar av speciellt viktiga eller attraktiva områden kan renarna lättare motiveras att ta området i bruk eller passera ingreppet efter en viss tid (Jordhøy 1997). Exempelvis kan myggplåga leda till att renar söker sig till ett höglänt och blåsig område trots ett ingrepp. Däremot kan ett ingrepp i utkanten av ett sådant område vara mer konfliktfyllt (Jordhøy 1997). Effekten kan innebära en reducerad användning av arealerna mellan ingreppet och området ytterkanter.

Mellan säsongerna vandrar den vilda renen mellan betesområden efter en fast årscykel, och djuren följer i stort sätt samma vandringsleder (Skogland 1994). Den semidomesticerade renen har samma instinkter, men blir ofta begränsad i sin vandring av människoskapade faktorer. Vandringslederna mellan betesområden är delvis bestämda utifrån dominerande topografiska och vegetationsmässiga mönster i landskapet. Det är därför svårt att ändra eller finna nya liknande vandringsleder. Renen har ofta olika beteenden och tolerans inför främmande element under olika säsonger av varierande anledningar. Utöver detta kan

renarna ha ett helt annat beteende- eller reaktionsmönster om de vandrar eller blir drivna. Detta kan variera mellan olika säsonger. Under vandring eller flyttning av djuren kan de vara speciellt stressade och en ovanlig störningsfaktor, som ett vindkraftverk eller en ny kraftledning, kan ge en avvikelse från normalt beteende och vandringsmönster. Det kan i sin tur påverka populationens arealbruk och det är generellt sett viktigt att inte stänga driv- och flyttleder. Mycket av forskningen gäller vindkraftparker och de slutsatserna är inte alltid överförbara. Men annan mer överförbar forskning finns.

Vid byggnation av kraftledningar används ofta helikopter och detta kan bidra till att öka störningsgraden under anläggningsfasen om de flyger lågt (Reimers 1984; Berntsen 1996). Sammantaget är resultatet av studier på ren och kraftledningar tvetydiga. Både tam- och vildrenar undviker kraftledningar på flera kilometers avstånd, och då särskilt kraftledningar i kombination med vägar och fritidsbebyggelse (Vistnes m.fl., 2001, Nellemann, C. & Cameron, R.D. 1998). Undvikelseeffekten kunde inte förklaras av betesförhållanden, snömängd eller förhållanden i terrängen (Norges forskningsråd, 2002. Rapport fra REIN- prosjektet). Fältobservationer visar att renar kan visa normalt beteende vid direkt exponering för kraftledningar (Reimers 1986). Vid studier ren som varit inhägnade vid kraftledningar, visade de tendens till mer oroligt aktivitetsmönster vid kraftledningarna (Johansen og Korslund 2001; Flydal 2002). I en storskalig studie med mätningar av både renarnas arealbruk och betesslitage, fann Reimers m.fl. (2007) inget stöd för att en kraftledning i Ottadalen hade någon barriäreffekt eller aversionseffekt på betet för fritt gående vildren.

Ett konkret exempel är Vistnes m.fl. (2001) som studerade störningar vid kraftledningar i Repparfjordalen under kalvningsperioden. De fann en stor reduktion i bruket av området inom 4 km från ledningen. Denna studie är relevant då det är en enda av ovan nämnda studierna på fritt gående renar som genomförts på semidomesticerad ren.

Ett annat exempel gällande vildren är Nellemann m.fl (2003) och deras studie i Setesdalen-Ryfylkeheiene. De fann också en reduktion av renarnas markanvändning inom mindre än 4 km från större ingrepp i Setesdalen-Ryfylkeheiene.

Konsekvenserna av andra mänskliga ingrepp som är relevanta i samband med en vindkraft- eller kraftledningsutbyggnad, är studerade mer ingående. Resultaten är inte heller här entydiga.

Flera internationella studier (Murphy og Curatolo, 1987; Helle og Sarkela, 1993; Cameron mfl., 1995; Nellemann og Cameron, 1996; Nellemann mfl., 2000; Nellemann mfl., 2001; Vistnes mfl., 2001) visar att vildren/caribou och semidomesticerad ren har en tendens att vandra ifrån områden med mänskliga ingrepp såsom stugområden, vägar, skidområden, oljefält etc. Områden på flera kilometers håll kan enligt dessa studier bli påverkade negativt av ingreppen och den mänskliga aktiviteten som hör till. Flera studier drar dock slutsatsen att

renar/caribou klarar att vänja sig vid en lång rad av människoskapta element under en relativt kort period (Cronin m. fl, 1994; Wolfe mfl., 2000; Reimers og Colman, 2006).

Studierna och diskussionen i texten ovan visar att det finns en stor akademisk oenighet angående hur diverse verksamheter påverkar arealanvändning och konditionen gällande ren- och cariboupopulationer. Det finns dock en enighet om, och de flesta studier visar, att graden och förutsägbarheten av mänsklig aktivitet i samband med de rent fysiska ingreppen, är mest avgörande för hur stark den störande effekten blir på renarna (Helle og Sarkela, 1993; Colman, 1999; Murphy og Lawhead, 2000; Ballard mfl., 2000; Klein, 2000; Wolfe mfl., 2000; Colman mfl., 2001 b).

De till synes motstridiga resultaten som presenterats i olika studier av mänskliga störningar på renar och caribou, kan ha sin orsak i att det är svårt att beräkna andra faktorer som påverkar renarnas beteende. Bland detta finns säsong, kön och ålder, tamhetsgrad, beteskvalitet, populationsstorlek, jakt, antal störande ingrepp som redan finns i området och vilka erfarenheter djuren har av dessa (Reimers, 1984, 1991, 1993; Colman, 1999; Murphy og Lawhead, 2000; Klein, 2000; Wolfe mfl., 2000; Colman mfl., 2001 b; Vistnes mfl., 2001; Reimers og Colman 2006; Reimers mfl., 2006).

Vår syn

De mest oroande frågorna för oss hanteras inte av forskningen, nämligen kopplingen mellan de olika störningar och undvikelse och renarnas kondition. Det är till syvende och sist renarnas kondition vi lever på. Vi resonerar så att flykt/bytesdjur i allmänhet måste lära sig mycket snabbt om något i miljön har tänkt döda det, för om de varje gång de blev rädda för något rusade dog de snart av utmattning. Det betyder fortfarande att de måste fortsätta att vara extremt alerta för varje förändring. Man kan därför inte rakt av tolka renar som inte direkt flyr som obrydda. Ingen vet vilka - eller i vilken mängd - störningar som leder till att stressen inuti en ren byggs upp. Ingen kan säga när olika gränser nås, exempelvis för störd betesro eller vila. Populationsdynamiska effekter översätts även till ekonomi för oss, vår överlevnad, vare sig de går att dokumentera klart eller inte. Forskningen om störningar hanterar inte heller de spridningseffekter som är ett resultat av infrastruktur med t.ex. plogade vägar, skoterspår och nya dragningar.

Referenslista

Cameron,R.D., Smith, W.T., White, R.G. & Griffith, B. (2002). The Central Arctic caribou herd. Pages 38–45 in D.C.Douglas,P. E.Reynolds,and E.B.Rhode,editors. Arctic Refuge coastal plain terrestrial wildlife research summaries. United States Geological Survey, Biological Resources Division, Biological Science Report USGS/BRD/BSR–2002–0001,Reston,Virginia, USA.

- Colman, J.E., Jacobsen, B.W. & Reimers, E. (2001) Summer response distances of Svalbard reindeer *Rangifer tarandus platyrhynchus* to provocation by humans on foot. - *Wildl. Biol.* 7: 275-283
- Eftestøl, S., Colman, J.E., Gaup, M.A., Dahle, B. (2004) Kunnskapsstatus – effekter av vindparker på reindriften. Oslo: Biologisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Flydal, K., Hermansen, A., Enger, P.S. & Reimers, E. (2001). Hearing in reindeer (*Rangifer tarandus*). *Journal of Comparative Physiology A* 187, 265-269
- Flydal, K. & Reimers, E. (2002) Lokale effekter av kraftledninger og vindmøller. Universitetet i Oslo, i Rapport fra REIN-prosjektet, Norges Forskningsråd.
- Johnson, C.J., Boyce, M.S., Case, R., Cluff, D., Gau, R., Gunn, A., Mulders, R. (2004) Cumulative Effects of Human developments on arctic wildlife. *Wildlife Monographs* 160:1-36
- Joly, K., Nellemann, C., Vistnes, I. (2006). A reevaluation of Caribou Distribution Near an Oilfield Road on Alaska's North Slope *Wildlife society bulletin* 34(3):866-869; 2006
- Larsen, M. (2002) Konsekvenser av Vindkraft för rennäringen i Jämtlands län "en pilotstudie". Östersund: Mitthögskolan
- Larsen, M. (2003). Vindkraft i rennärlingsland. En studie om förbättrat underlag vid etablering av vindkraft inom renbetesland. Östersund: Mitthögskolan
- Nelleman, C. & Cameron, R.D. 1998. Cumulative impacts of an evolving oil-field complex on the distribution of calving caribou. *Can. J. Zool.* 76: 1425-1430.
- Nellemann, C., Jordhøy, P., Støen, O-G & Strand, O. (2000) Cumulative Impacts of Tourist Resorts on Wild Reindeer (*Rangifer tarandus tarandus*) during Winter. *Arctic* 53:1, 9–17
- Nellemann, C., Vistnes, I., Jordhøy, P. & Strand, O. (2001) Winter distribution of wild reindeer in relation to power lines, roads and resorts. *Biological Conservation* 101(2001) 351–360
- Nellemann, C., Vistnes, I., Jordhøy, P. & Strand, O. (2002) Regionale effekter av kraftledninger. Norsk Institutt for naturforskning och Norges Landbrukshøgskole i Rapport fra REIN-prosjektet, Norges Forskningsråd

12

Noel, L.E., Parker, K.R., Cronin, M.A. (2006). Response to Joly et al. (2006), A Reevaluation of Caribou Distribution Near an Oilfield Road on Alaska's North Slope. *Wildlife society bulletin* 34(3):870-877; 2006

Reimers, E., Miller, F.L., Eftestøl, S., Colman, J.E. & Dahle, B. (2006a) Flight by feral reindeer *Rangifer tarandus tarandus* in response to a directly approaching human on foot or on skis. - *Wildl. Biol.* 12: 403-413.

Reimers, E., Dahle, B., Eftestøl, S., Colman, J.E., Gaare, E. (2006b) Effects of a power line on migration and range use of wild reindeer. *Biological Conservation*, 134 (2007) 484– 494

REIN-prosjektet 2002. Rapport fra REIN-prosjektet, Norges Forskningsråd. ISBN 82-12-01691-9

Reimers, E. & Svela, S. (2001). Vigilance behavior in wild and semi-domestic reindeer in Norway. *Alces* 37: 303-313

Vistnes, I. & Nellemann, C. (2000a). När människor stör djur – en systematisering av störningseffekter. Ur *Boazodiehtu* Nr 3-00 (8) 1-3

Vistnes, I. & Nellemann, C. (2000b). Förlust av kalvningsland – till följd av störningar från stugområden och kraftlinjer. Ur *Boazodiehtu* Nr 3-00 (8) 3-8

Vistnes I og Nellemann C, 2001. Avoidance of cabins, roads, and power lines by reindeer during calving. *Journal of Wildlife Management* 65:915-925.

Vistnes, I. & Nellemann, C. (2008). The matter of spatial and temporal scales: a review of reindeer. and caribou response to human activity. *Polar Biology* 31: 399-407

Vistnes, I., Nellemann, C., Jordhøy, P. & Strand, O. (2001). Wild reindeer: impacts of progressive infrastructure development on distribution and range use. *Polar Biology* 24: 531-537

Vistnes, I., Nellemann, C., Jordhøy, P., Strand, O. (2004). Effects of infrastructure on migration and range use of wild reindeer. *Journal of Wildlife Management* 68(1):101-108.

Grans sameby

Grans sameby är en fjällsameby med en utpräglad nomadiserande renskötsel. Samebyn är mycket renskötselintensiv i mening att man har få familjer, men där i princip alla vuxna män är heltidsrenskötare och hela familjerna är djupt engagerade i familjens renhjord. Familj i detta sammanhang innefattar inte endast kärnfamilj, utan snarast en storfamilj med nära och ingifta släktingar. Det högsta tillåtna renantalet är 8 600 renar, exklusive årskalvar.

Om man läser rennäringslagen får man uppfattningen att det är "samebyn" som bedriver renskötselarbetet. I verkligheten är det dock så att det något komplicerade förhållandet mellan individ och kollektiv (samerna som folk/medlem i sameby) som stadgas i lagen fortsätter ner på samebynivån (samebyn/enskilda företagare). I själva verket bedrivs renskötseln i huvudsak som enskild firma, varje renskötare för sig. Ekonomiska beslut om samebyns gemensamma medel eller praktiska beslut som påverkar hela byn tas gemensamt eller i föreskriven ordning. För de årstider alla byns renar är samlade är även mindre beslut, praktiska som ekonomiska, gemensamma. Men för den tiden man är på vinterbeteslandet är såväl praktiska som dagliga ekonomiska beslut och konsekvenser individuella. Samebyn bär fortfarande helhetsansvaret, exempelvis för att renarna inte uppehåller sig på vinterlandet utöver lagstadgad tid, men det förväntas av varje vinterbetesgrupp att man själv tar ansvaret för sin hjord.

Vid samråd med samebyn är det viktigt att först konstatera att den man samråder med har mandat att företräda samebyn, samt att tillse att även det ärendet kommer att påverka i det faktiska vinterarbetet deltar. Kontakt skall tas med samebyns ordförande som sedan har ansvar för att delge inom samebyn.

Markanvändning

Grans sameby sträcker sig i ett långsmalt band från fjällen i Sorsele kommun ned till kusten vid Robertsfors och Skellefteå kommuner. Samebyns åretruntmarker ovan odlingsgränsen ligger inom Sorsele kommun medan vinterbetesmarkerna omfattar delar av Malå, Norsjö, Lycksele, Vindeln, Skellefteå, Umeå och Robertsfors kommuner. Se avsnittet för renskötselåret för mer ingående beskrivning.

All samebyns mark är gemensam för hela samebyn. Vintergrupperna är dock, på grund av markens beskaffenhet, uppdelade som på ett pärlband efter varandra. Inom byn har man vad man kallar en "sämjedelning" av vinterbetesmarken. Den innebär att man delar marken i bestämda områden mellan sig, och man respekterar varandras gränser. Grupperna har befunnit sig inom sina respektive områden under lång tid och har byggt upp sin interna infrastruktur för vintern runt sitt land, med hagar och andra anläggningar, vinterbostäder etc. Ett resultat av att gruppernas respektive områden etablerats under lång tid är att de är avvägda så att det åtminstone finns olika typer av mark och beten inom varje område, för att täcka de behov som uppstår under en någorlunda normal vinter. Det tar många år – minst tio – av aktivt renskötande inom ett nytt område eller delområde att lära sig hur markerna "fungerar". Det betyder att man genom praktiskt arbete lär sig hur renarna betar sig i området under mängder av olika och mer eller mindre komplexa förutsättningar. Att på detta vis "vara känd på landet" ger fördelen av att kunna förutsäga vad som väntar och vilka praktiska beslut som är bäst att fatta. Att tränga in på någon annan grupps område är under normala förhållanden inte accepterat.

Vinterbete nedanför odlingsgränsen inom Sorsele kommun

Strukturen på vinterbetet i de östliga delarna av Sorsele kommun är distinkt annorlunda mot hur betet sker på de sämjedelade markerna. Det beror på markernas naturliga beskaffenhet samt hur de traditionellt använts av samebyn.

Renar strövar naturligt till området i stort – det är ett så kallat uppsamlingsområde. Det är renar såväl från Gran som inte kommit med till någon skiljning som renar från främst Maskaur, Svaipa, Malå och Ran som samlas inom området. Inom Gran är hela området allmänt, vilket innebär att alla är fria att använda det. Renar som hålls i området blir sammanblandade med varandra. Det beror på landets beskaffenhet samt att det krävs väldigt stora arealer för att få nog stor betesvolym. Praktiskt innebär detta att en vinter då en stor eller flera vinterbetesgrupper använder östra delarna av Sorsele kommun kommer det att finnas renar i princip överallt i princip hela tiden. Det går inte att styra renarna mellan olika områden här, då utsätter man dem för allt för stor påfrestning.

Renskötselåret för Grans sameby

Renskötsel är en extensiv näring i behov av stora betesarealer. Renen behöver olika typer av landskap för att kunna föda sig under hela året. De arealer som samebyn använder under de olika årstiderna benämns årstidsland.

Det råder liten eller ingen konkurrens om det bete renen lever på, vilket har bäddat för den samexistens som finns på markerna idag. Hela grunden för renskötseln är att använda sig av renens naturliga anpassning till det klimat den lever i. Varje betesområde har egenskaper som gör det värdefullt under olika perioder av året och de fluktuationer som finns inom varje period.

Se Bilaga 2 för mer ingående beskrivning av behov och konsekvenser.

Nedan ges en kort beskrivning över hur årstidscykel i regel ser ut för Grans sameby.

Vårland (april - maj)

Mot slutet av april och början av maj har vintergrupperna nått upp mot odlingsgränsen väster om Sorsele. Renarna släpps i regel västerut när Laisälven har passerats, vilket innebär att de får ströva i egen takt. Vajorna drivs av en stark instinkt att vandra västerut för att kalva. Bevakning mot rovdjur sker på håll. Betet vid denna period är en blandning av lavar, fjolårets rester av gräs, örter och löv samt tillskott av färsk grönska.

Kalvningen pågår framförallt under perioden 25 april - 30 maj. Kalvningsområdet för samebyns renar sträcker sig från odlingsgränsen, över Björkfjället och västerut till Vindelkroken. De olika kalvningslanden är vid denna period mycket känsliga för yttre störningar.

Under maj månad bedrivs bevakningsinsatser från odlingsgränsen och västerut så att renarna inte återvänder till vinterbetesområdet, där renskötsel ej får bedrivas efter sista april.

Försommar- (juni) och sommarland (juli)

Under försommaren betar renarna i lugn och ro i björkskog, på myrmarker och vid bäckdrag där grönskan kommer tidigare än på kalfjället.

Därefter sprider sig renarna över olika kalvfjällsområden för bete drivna av värmen och de insekter som kommer med den.. Renar betar från Björkfjället och Ammarfjället och västerut mot norska gränsen. Sommarbete finns också på norsk sida enligt konventionsbestämmelserna mellan Sverige och Norge.

Den huvudsakliga kalvmärkningen sker även under juli månad, med början kring den 5-10 juli. Renarna samlas för märkning till de olika kalvmärkningshagarna som finns över hela försommar- och sommarområdet. Själva samlingsarbetet är arbetskrävande och störningsmoment på renarna under denna tid kan medföra flera dagars extra arbete om renhjorden skingras. Även indrivningen av renhjorden till kalvmärkningshagen är ett känsligt moment. All extra påfrestning tar hårt på årskalvarna.

Sensommarland (augusti)

Den sista delen av kalvmärkningen sker under augusti. Sensommaren är en period då renarna börjat röra sig mer österut inom fjällområdet och drar sig till fjällskogs- och myrmarker för att beta gräs, örter och framförallt svamp som hjälper till att bygga upp fettlagren inför vintern.

Höstland (september - oktober)

De västliga höstvindarna gör att renarna söker sig västerut och befinner sig under denna tid från Björkfjället och Ammarfjället ända in i Norge. På hösten sker den traditionella sarvslakten, i mitten av september. Samling sker då mot hagen i Dauta där det finns en korridor till anläggningen i Biergenes. Där lastas renar för avsaluslakt vid olika slakterier – hemspekt sker på plats. Slakten måste företas innan brunstperioden som börjar på allvar omkring den 20 september.

Förvinter (november - december)

I november månad börjar samebyn normalt sitt arbete med att samla ihop sina renar för skiljning. Under skiljningarna dras renar till slakt, främst kalvar. Dessa hämtas på plats av slakterierna. Vid skiljningarna bestämmer varje renskötare storleken på sin vinterjord. Arbetet sker gemensamt med Svaipa sameby. Samlingarna sker mot Biergenes och Laisheden inom Gran samt Klippen inom Svaipa. Renarna skiljs ut till olika vintergrupper för vidare flyttning till olika betesområden på vinterbeteslandet. Samebyn indelas i [4-6](#) vinterbetesgrupper. Skiljningsperioden kan sträcka sig från slutet av oktober till februari men är normalt från någon gång i november till början av januari.

Grönbetet har nu försämrats och renen övergår gradvis mot lavbete. Betet på myrarna är ett viktigt tillskott eftersom de innehåller växter som fortfarande är gröna som t.ex. sia (samlingsnamn för kruståtel och fårsvingel) och dyfräken.

Vinter (januari - mars)

Vinterbetesområdena finns från Gargnäs i väster, vidare österut mot Ruskesele, Rockträsk, Lossmen, Holmträsk, Slipstenssjön, Kamsjön, Botsmark och ända ut till kusten vid Ratan och runt Robertsfors. Områden norr därom mot Lövånger används av samebyn när områden inåt landet har låsta beten eller mycket djup snö. Omgrupperingar av vinterbetesgrupperna både i sammansättning och till vinterbetesområden och uppehållsplatser kan variera beroende på väderleksförhållanden.

På grund av klimatförändringen har mönstret ändrats de senare åren. Framst de mellersta delarna av vinterbeteslandet har tenderat att bli låst men även kustlandet har drabbats. Därför har betesmarkerna inom Sorsele kommun utnyttjats som rent vinterbete. Det syns ännu ingen tendens mot att klimatet skulle återgå, så samebyn måste förutsätta att det kommer att ställas krav på betesro på markerna inom kommunen under hela vinterperioden.

Betet består nu av grässorter olika marklavar som renarna kan gräva fram under snön. Gräsbetena utnyttjas under tider och på platser där det inte finns så gott om snö. Marklavarna är helt nödvändiga för tider med stora snödjup. De åtkomliga gräsbetena är begärliga för renen och mer näringsrika. Lavbetet är mer att beteckna som ett överlevnadsbete, som bibehåller renen vid liv men som inte ger någon viktökning. Eftersom vinterlandets betesområden oftast inte är sammanhängande ur renens synvinkel, utan sönderstyckade av diverse ingrepp, måste vintergrupperna röra sig inom relativt stora områden, ofta över flera kommuner.

Vinterbetesperioden betraktas vanligtvis som rennäringens "flaskhals" och renen betar först och främst för att underhålla sin vikt och ökar sällan i vikt under den här perioden. Vajorna producerar dock sina kalvar. Utfodring är en extraordinär åtgärd i Grans sameby, som vidtas när betet blivit helt låst eller vid flytt om tillräckligt rastbete av någon anledning saknas.

Vårvinter (april)

Flyttningen västerut sker normalt under april månad. Tiden för flytten är emellertid mycket beroende av snöläge och betestillgång, såväl på landet man lämnar som landet man kommer till. De flesta av vintergrupperna flyttar idag till fots, men flytt med lastbil kan förekomma främst om snön (underlaget för flytten) tinar bort. Födan under flytten består fortfarande till största delen av olika lavar. Hänglavsbetet är betydelsefullt för områden med skare och tjockt snötäcke, som gör att renen får svårt att gräva efter föda.

Det är av stor vikt att det finns ogrävt land kvar inför flytten, annars är det svårt att få renarna att stanna för återhämtning. I slutet av april och början av maj har vintergrupperna flyttat förbi Sorsele och väster om odlingsgränsen. Årstidscykel är därmed slutet.

RANS SAMEBY

Beskrivning av Rans sameby, i perspektivet renskötseln och markanvändning.

Inledning

I Sverige finns idag 51 Samebyar. De delas upp i tre typer;

- Fjällsamebyar, ett långsträckt område som sträcker sig från Norska gränsen i väster till Bottenviken i öster.
- Skogssamebyar, med betesmarker nedanför odlingsgränsen
- Konsessionssamebyar, öster om lappmarksgränsen i Tornedalen

De områden inom Sverige där det bedrivs renskötsel motsvarar ca 50 % av dess yta. Denna yta kallas i regel för *Renskötselområdet*. För Rans sameby är ytan ca 8985 kvadratkilometer. I Sverige varierar renantalet mellan 200 000 till 300 000 djur. Antalet är beräknat som livdjur i vinterstam.

I *Västerbotten* finns sex fjällsamebyar och en skogssameby. Rans sameby är en fjällsameby, den andra i ordningen norrifrån inom Västerbottens län.

Rans sameby har sitt betesområde inom kommunerna; Sorsele, Lycksele, Vindeln, Umeå

Dagens teknik har medfört möjligheter för samebyarna att beskriva sin verksamhet och markanvändning i datormiljö med dels skriftlig beskrivning och del i form av framställning via digitala kartapplikationer. Metoden benämns Renbruksplan. I den här efter kommande texten ska vi i möjligaste mån försöka att använda oss av den terminologi som använd i Renbruksplanen.

Renbruksplanen om beteslandsindelningen

Beteslandsindelningen är baserad på lokalkännedom och fjärranalysteknik utförd för renskötselårets åtta årstider indelat i följande fem beteslandstyper:

1. *Betestrakter* (Betestrakter utgör delar av samebyns hela betesområde där renarna hålls en viss årstid).
2. *Kärnområden*. Kärnområden är områden som utgör kraftcentrum inom samebyn och som regelbundet används inom betestrakten.
3. *Nyckelområden*. Nyckelområden är ytterst viktiga områden med en total kvalitet som har avgörande betydelse för möjligheterna att varaktigt bedriva renskötsel inom samebyn.
4. *Lågutnyttjade områden*. Lågutnyttjade områden är marker som kan ha god betesstatus men som i nuläget används sporadiskt eller inte alls används av en eller flera orsaker.
5. *Åtgärdsområden*. Åtgärdsområden utgör områden där tidigare markanvändning påverkat rennäringen negativt.

Den ovan beskrivna beteslandsindelningen kan sägas vara förändrad. När den gjordes fanns alla dessa typer. Nu kan vi se en stark förändring, där fram för allt punkten 4, om lågutnyttjade områden knappast längre finns, detta på grund av att summan av alla markexploateringar gjort att allt kvarvarande land behövs för att klara av normala betesförhållanden.

Denna markanvändningsredovisning har arbetats fram av samebyn själv. Det kan noteras att redovisningen bygger på de förutsättningar som råder vid denna tidpunkt. Under tid som varit har markanvändningen förändrats med takt på den allmänna samhällsutvecklingen. I stora drag kan den förändringen beskrivas som att den medfört en ständig begränsning av samebyns betesresurser. Skogsbruket, Vattenkraftsutbyggnader, Infrastrukturutvecklingen, Samhällsbyggnationer, Kommersiell turism, Tåktverksamhet, Rörliga friluftslivet, Jordbruket och på senare tid även Gruvor och Vindkraftsparker har varit sådana markexploatörer som hela tiden beskurit markerna och på sådant sätt begränsat rennäringens förutsättningar för renskötsel. En utveckling som måste brytas för att inte helt äventyra samebyarna och rennäringens fortlevnad.

Följderna av enstaka markinträng får ofta följdverkningar på andra delar av markerna, så kallade kumulativa effekter där den enskilde exploatören inte ser helheten av de samlade inträngen.

En beskrivning av markanvändning är inte enbart en plan som är tänkt att följas tid efter tid, den har även en dynamisk karaktär där man kan se den samlade bilden av många markinträng inom samebyn.

Förutom de förutsättningar som förändras utifrån ovanstående konkurrerande markanvändning så sker förändringar utifrån väderleksmässiga förhållanden. Den idag allt mer tydliga klimatförändringen ställer till stora problem då renbetet ofta blir oåtkomliga på grund av temperaturväxlingar som ger isbildning mot marken. Att då inte ha tillgång till lågutnyttjade områden kan ge katastrofala följder.

Innebörden av renskötseln i dess huvudbeståndsdelar

Den absolut viktigaste ingrediensen inom renskötseln är omsorgen av renen. Det gäller att tillse att renen alltid har den ro så att den finner sitt bete och nödvändig vila. Att låta renen vara opåverkad av störande moment. Om renen finner sig i en miljö där **betesro** föreligger är den välmående, ge god reproduktion och ger frid till sin skötare. Omvänt förhållande gäller när renen inte har betesro, då framkallar den merarbete, psykosocial påfrestning för sin skötare och kanske inte har de krafter som behövs för reproduktionen. Detta ger även betydande påfrestningar på renskötarens ekonomi.

Inom den markanvändningsdokumentation som finns redovisad hos Länsstyrelsen finns begrepp på delmoment inom renskötseln, vi ska till viss del använda oss av dessa. Nedan följer en förklaring av begreppens innebörd.

Trivselland är områden dit renarna naturligt söker sig för bete och vila under en längre period. Dessa områden är speciella till sin topografi och är rika på olika typer av beten. Det är viktigt att dessa områden är befriade från inträng och störningar av olika slag eftersom de är värdefulla ur renskötselsynpunkt. Det är här den viktiga *betesron* ska infalla.

Rastbeten används under flyttning av renhjordar mellan olika betesområden. Dessa är betydelsefulla eftersom de ger renarna viktiga betes och viloplatser under de påfrestande flyttningarna. Rastbeten används kontinuerligt varje år.

Svår passage är beteckningen för särskilt känsliga genom- och överfarter där förutsättningarna för genomflyttning av en renhjord är begränsad och måste säkerställas.

Det är viktigt att de områden som i direkt anslutning före och efter en svår passage skyddas mot ingrepp eftersom dessa områden har avgörande betydelse för genomflyttningen. Renskötseln har lagstadgad rätt till marker för sitt förfogande, det gäller oavsett vem som står skriven med lagfart till dessa. Rätten innehåller förutom rätt till bete för renarna också rätt till ved och virke samt uttag av jord.

Allmänt om Rans sameby

Samebyns Renskötselområde omfattar en yta av ca 8985 kvadratkilometer

Inom Rans sameby bedrivs renskötsel av ca 25 rennäringföretag, dessa samverkar för den skötsel som bedrivs gemensamt inom samebyn. Samebyn äger inga egna renar och har därvid inget direkt ansvar för skötseln men i ett omvärldsperspektiv är samebyn ansvarig för den renskötsel som bedrivs inom dess gränser. Inom Rans sameby får medlemmarna bedriva renskötsel med högst 10 000 renar.

Samebyn är en egen juridisk person och har egen administration, vilken bedrivs av styrelsen, styrelsen väljs av samebyns medlemmar.

Samebyns marker brukar indelas i åretruntmarker och vinterbetesmarker. Rans samebys åretruntmarker finns inom Sorsele kommun, vinterbetesmarkerna inom Lycksele, Vindelns och Umeå kommuner. Sorsele kommun är Rans samebys "hemkommun", här är vi registrerad och de flesta medlemmarna har sina fasta bostäder här. Sommartid är det i fjällvärlden som medlemmarna har sitt centrala boende.

Inom Sorsele kommun har Rans sameby ca 58 % av sitt renskötselområde.

Rans samebys verksamhet inom Sorsele kommun

Inledning

Sorsele kommun är Rans samebys hemkommun, det är här samebyn har sitt säte och medlemmarna har sitt ursprung. Ammarnäs är den ort som det mesta centrerar runt. Det har funnit sig naturligt då det är där som civilstationens infrastruktur slutar och fjällvärlden tar över. Den fjällvärld som är vårt egentliga hem och vår arbetsplats. Genom tiderna har våra förfäder skött sina renar här. Renarna, som följer naturens betingelser har alltid varit det som styrvt vårt arbete och varit orsaken till vart vi för tillfället hade vårt boende. I Sorsele kommun har vi våra åretruntmarker, här har renen alltid rätt att vara. Det omfattar ett stort geografiskt område från Norska gränsen i Väster till odlingsgränsen i Öster. Odlingsgränsen uppfördes en gång i tiden för att skydda samerna mot den allt mer utsträckta ockupationen av land som den jordbruksorienterade verksamheten medförde, det skulle få finnas områden där samerna och renskötseln kunde få driva sin verksamhet i trygghet och renarna skulle få finna ro i sitt bete.

Renskötselns nutida verksamhet utifrån perspektivet, *årstidscykel*

Att beskriva renskötseln utifrån årstidscykel innebär att man följer renen i ett tidsperspektiv, där man börjar med tiden då den föds. Renen föds i maj månad.

Årstidscykeln kan lite förenklat, illustreras enligt följande:

Årstidscykel

Indelning: Våren, maj månad
Vårsommaren, juni månad
Sommaren, juli och halva augusti månad

Höstsommar, andra halvan av augusti
Höst, september och oktober
Höstvinter, november och december
Vinter, januari till mars månad
Vårvinter, april månad

Vår	Kalvarna föds
Vårsommar	Kalvarna växer
Sommar	Kalvmärkning
Höstsommar	Bete inför vintern
Höst	Sarvslakt
Höstvinter	Höstsamling
Vinter	Bete i vinterland
Vårvinter	Vårflytt

Rans samebys årstidscykel

Vintern

I denna presentation börjar vi vid tidpunkten mars månad.

Under mars månad befinner sig renarna på sina vinterbetesmarker, de kan vara på olika platser i närheten av kusten vid Bottenhavet till nedre delen av Sorsele kommun. Samebyns medlemmar har då sina renar i olika grupper, ofta familjevis, för rationell skötsel. Samebyn brukar vara indelad i fem till sju olika grupper under vintern.

Vårvintern

I slutet av mars börjar förberedelserna inför vårflytten till fjället. Det gäller att ha sina renar väl samlade och förberedd till flyttning när vårvärmen tinar snön och en period av skare infaller. Vanligtvis brukar det vara vid mitten eller i slutet av april som vårflytten når Sorsele kommun. Det är mest vanligt att flytten sker genom att renarna själva får gå i flytthjorden uppöver, men det händer också att det blir flyttning med lastbil hela vägen upp, eller ibland även kombination av lastbil och manuell flyttning. De faktorer som främst påverkar valet av förflyttning är vädret, renens kondition och snöförhållande i de områden man befinner sig i och hur det ser ut uppe i fjällen. Den viktigaste ingrediensen i val av tillvägagångsätt är som vanligt att kunna tillgodose renarna med mat samt att välja en väg som tar så lite energi från renen som möjligt.

Då är den centrala åtgärden i vår renskötsel att inte ha för brottomt till fjällen. Man vill vara noga med att kontrollera att fjällen börjat tina så att barmarkfläckar finns för renarnas bete. Det kan vara att försöka stanna så länge som möjligt i skogsmark i väntan på fjällens vårväder. Vi betar då i trakterna runt Vindelälven, tallhedarna som har renlav på marken, kanske i kombination av stödutfodring. I många fall vill vi då ha närhet till hagar för instängsling. Vid detta läge måste renskötaren ta ett beslut om man ska fullfölja flytten upp till fjället eller släppa renarna fritt att söka till fjället i egen takt. Det beslut som tas avgör hur det fortsatta arbetet ska planeras och genomföras. I slutänden vill man att renarna ska vara i fjället för kalvningen som brukar börja runt 10 maj. Det är mycket viktigt att renarna inte

utsätts för stress eller för höga arbetsbelastningar under perioden då vajorna är i slutänden av sin graviditet och snart ska föda.

Vid de manuella flyttningarna kommer man till Sorsele kommun längs de utmärkta *flyttlederna*. Vattendrag, myrar och solsidan av berg är viktiga ingredienser vid val av färdselväg. I anslutning till flyttlederna finns *beteshagar* för nattlig rastning inför nästa dags flyttning. De finns placerade med mellanrum i sträcka som motsvarar en dags normal flyttning. Samebyn har i grova drag två flyttningssleder, förenklat sett kan man benämna dessa som "Älvleden" och "Inlandsleden". Som punkter längs älvleden kan nämnas; Rågoträsk, Råstrand, Rågoliden, Saxnäs, Maderträsk, Gippervare. Som punkter längs inlandsleden kan nämnas; Tväråträsk, Näverliden, Vekarn, Sandsele, Hufta, Olsbäcken, Vällingträsk. Den översta delen mot fjället går för det mesta förbi Njallor och följer flyttningssvägen till fjället.

Våren

Våren är den tid då vajorna börjar nå sina kalvningsplatser i fjällen för att föda sina kalvar. Den kan börja redan i april månad, beroende på hur väderlekstypen utvecklats, men det kan också vara en senkommen företeelse där kalvningen inte kommer igång förrän i mitten av maj. Under denna tid ska renen få den ro den behöver för att kunna föda sig själv och den kalv som hon ska föda upp. Renskötelsen under denna tid innefattar främst att se till att renarna befinner sig inom samebyns gränser.

Här gäller det att föra sig fram varligt för att inte störa vajornas kalvning. De hot som möter renen under denna tid är främst; För mycket snö, Häftig snösmältning, Rovdjur och Störningar från mänsklig aktivitet.

Renskötarnas viktigaste arbetsuppgifter nu är att håll hjorden inom samebyns gränser. Det innebär dels att själva hjorden kan måsta flyttas inåt inom samebyn och dels att de gränstängsel som finns runt sameby måste underhållas. Vid denna tid mest genom sandning och uppställande av tillfälliga skrämmlen.

Vårsommar

Denna tid är det verkligen viktigt att renen få ro i sin tillvaro, att inga störningar får förekomma, vajorna måste kunna bygga upp sin kropp för att kunna trygga kalvens överlevnad. Renarna befinner sig då i skogdalar, myrområden och låglänta söderslutningar, där det grönskar först. I Samebyn är områdena i dalgångarna från Tjulträsk och västöver och Tärnasjöskogen upp mot Laivadalen de mest värdefulla betesområdena. I dessa områden stannar de tills myggor och andra insekter driver dem upp till blåsigare höjder på kalfjället. Renskötarnas viktigaste arbetsuppgifter är fortfarande att håll hjorden inom samebyns gränser.

Det innebär dels att själva hjorden kan måsta flyttas inåt inom samebyn och dels att de gränstängsel som finns runt sameby måste underhållas.

Sommar

Runt midsommar har grönskan nått själva fjällvärlden och renarna börjar samla sig mot de mer högalpina delarna av samebyn. Renskötarna kollar nu först att alla stängsel runt samebyn är i funktionellt skick och förbereder kalvmärkningen genom att flytta om renarna till området öster om Laivadalen.

Kalvmärkningen startar vanligt vis första veckan i juli. Då är renarna av sig själva på väg västerut till det egentliga sommarlandet väster om Ältsvattnet. Det är nu som renskötarna

bromsa upp renarna och delar upp hjorden i mindre flockar för kalvmärkning i Ältsvattnet. Det tar ca en vecka att genomföra denna första omgång av kalvmärkningen. Efter genomförd märkning släpps renarna västerut för att fritt och ostört få beta några veckor. Efter första veckan kalvmärkning genomförs en liknande omgång kalvmärkning i Ammarfjällen. Renarna lämnas att fritt och ostört få beta i Ammarfjällen i ett par veckor. I slutet av juli, då svamparna börjar växa och nätterna kyligare så börjar renhjordarna att vilja röra sig mot mer låglänta betesområden där svampen växer. Då passar vi på att genomföra en kalvmärkningsomgång till. Först en gång med renarna som betat runt Ältsvattnet sen med renarna som betat i Ammarfjällen. Det är då mest vanligt med kalvmärkning i Gulitsjaure, väster om Ältsvattnet och Åiken/eller Vallisen öster om Laivadalen.

Efter detta ska renarna ha betesro tills det är dags för samling till sarvslakt i början av september. De sprider sig i låglänta terränger med mycket grönska och vandrar långt österut i sitt sök på föda

Höstsommar

För renskötaren är hösten en tid med många sysselsättningar. Eftersom renarna ska vara befriad från störningar så används tiden till fiske, underhåll av anläggningar/utrustningar och kanske lite egentid. Under denna tid ska renarna beta sig starka inför vintern.

Höst

September börjar vanligtvis med en veckas älgjakt, för att därefter övergå till samling av renar inför slakten av tjurar, den så kallade sarvslakten, som sker vi *Kraipeanläggningen*, vid fjällkanten ca 2 mil nedanför Ammarfjällen. Då görs säsongens första slaktuttag. Detta måste i regel göras före den 15 september då rentjurarna börjar gå in i brunsten och köttet då blir otjänligt som livsmedel. Därefter återgår renskötarna till älgjakt och förberedelser inför den kommande snöperioden.

Höstvinter

Efter sarvslakten följer den viktiga brunstperioden, då vajorna ska betäckas för att det ska bli nya kalvar till nästa år. Det tar några veckor. Samtidigt ska renarna ha betesro för att riktigt kunna äta upp sig inför vinterperioden. De finns då spridda i stort sett över hela fjällområdet. Då första snöflingorna börjar visa sig börjar en lång och arbetskrävande tid för att behålla renarna på fjället tills passande tid för skiljning och slakt. Ju längre tid renarna kan hållas på fjället ju kortare och enklare blir vinterns skötelarbete.

Det är vid denna tidpunkt som vinterns fortsatta arbetsbelastning avgörs. Det är främst väderleken som avgör vilket alternativ som blir det som gäller.

Önskescenariet är att det väderleken håller karaktären av lång barmarksperiod med i huvudsak västlig vind och att vattendragen börjar frysa före själva snöperioden infaller. Då håller sig renarna lugna på fjället och vår vaktning och samling blir inte så betungande. Vi kan ta in renarna i Skiljhagen vid Kraipe för slakt och skiljning i Vintergrupper. Därefter tar var renägare hand om sina renar och var grupp sköter sina renar resterande vinterperiod. Var grupp kan välja om man flyttar till fots eller transporterar ner sina renar till vinterbeteslandet.

I detta alternativ kan någon grupp välja att börja sitt bete vid Sorsele. Det område som då i vanligaste fall är det område som omfattas av Sorsele – Olsbäcken – Blattnicksele – Sorsele.

Ett annat ytterlighetsalternativ är att väderleken redan i slutänden av oktober präglas av sursnö, östliga vindar, dimma och omväxlande klara dagar med frost. Då får renarna en impuls att de ska skyndsamt lämna fjället och söka sig till betestrakter i skogarn mot vinterbetesområdena. De renar som befinner sig längst västerut kan söka sig ändå längre västerut då det vid sådana scenarier kan var mindre snö längre västerut och därmed bättre tillgång till bete för renarna, har då gränstängslen börjat på att drivas över av snö så kan det innebära att de renarna far över till angränsande samebyar eller till den norska sidan. Renskötarnas arbetsuppgifter blir i detta fall att "föra kriget på två fronter" dels att försöka vakta renarna längst i öster och dels i att försöka hämta de renar som är längst i väster. Båda uppgifterna är motstridiga till naturens krafter och kräver därför enorma resurser. Resultatet blir för det mesta att naturens krafter vinner och det medför att renarna i öster vandrar i egen regi ner mot Sorseletrakterna och att renarna västeröver bara kan vaktas inom samebyns område tills riktigt vinterföre inträder. En lång kämpig senhöst drabbar då renskötarna.

Naturligtvis finns en blandning av dessa två alternativ, kanske det mest vanliga. Förenklat innebär den att renskötseln koncentrera på att få med alla renarna västerifrån i första hand. Då får man resultatet att alla renar drar åt ett och samma håll och därmed mindre arbetskrävande. Då blir resultatet att en viss del av hjorden skiljs i Kraipe och de som vandrat ner mot Sorsele får samlas och skiljas vid Olsbäcken eller Rågoträsk. Här uppkommer stora samlingskostnader då samlingen till stor del måste genomföras med hjälp av helikopter. Hur hösten än är så finns det ett problemområde vad avser bevakning och samling. Det är Ammarfjällsområdet, som har sin naturliga samlingsplats längst österöver i lågfjällsområdet mot Ammarnäs. Här bildar naturen en naturlig färdväg i öster och söder ut. Östöver hamnar renarna i skogen mot Vindelälven och riskerar därvid att korsa över älven och på så vis hamna inom en annan sameby. Händer det så är det ett stort problem att få dem tillbaka till vår sameby. I söder har samebyn en flyttled i nerför Näsberget, förbi Västra kanten av Ammarnäs och över Tjulån. Den har på senare tid gjorts omöjlig att använda på grund av Ammarnäs byns expansion med friluftsliv och samhällsutbyggnad. Det enda i dag kvarvarande alternativet är att samla renarna tidigt och flytta dem runt Tjulträskdalen tills de kommer i den ordinarie strövägen österöver Guvertfjäll. Eftersom det här arbetet är tidsödande och dyrt arbetar samebyn nu på ett alternativ med stängsel på fjället strax under Stobibakte för att sedan kunna flytta över Tjulån strax nedanför Tjulträsket. Dessutom har samebyn inte gett upp hoppet att kommunen ska hjälpa till med att få till en kompensation för den förstörda flyttleden nerför Näsberget.

Höstvinter

Samebyns egentliga förvinterbetesområde finns ovanför och nedanför Sorsele mellan Vindelälven och Juktån ner till Lomsele. Det skulle vara optimalt om renarna kunde beta det området till årsskiftet. Nu är området inte så attraktivt, mest på grund av rovdjurstrycket men också på grund av skogsbruket. Vid vissa väderleks- och snöförhållanden är området ett alternativ för del av samebyns renhjord. De flesta grupper flyttar sina renhjordar direkt ner till vinterbeteslandet.

Vinter

Vintern har nu, till skillnad från förr blivit en ångestfylld period för renskötaren. Vinterbetesmarkerna är hårt exploaterade av konkurrerande markanvändning samtidigt som vintrarna idag inte är som förr. De nutida vintrarna med mildväder, regn, kyla och snö i

olika omgångar ger ett svårt läge för renbete. Det marknära betet kan på vissa områden helt frysas in. Då finns inget naturligt bete för renen. Alternativen som funnits förut, att finna någon annanstans att beta hjorden eller söka sig till skogsområden med mycket hänglav finns inte mer. Det har blivit allt vanligt att renskötaren tvingats till att köpa foder till renarna för att trygga renens överlevnad. Det är dyrt och inte långsiktigt hållbart.

Sammanfattning

En beskrivning av Rans sameby i en form av årstidscykel med inläggning av terminologi från renbruksplan och miljöbalkens begrepp om Kärnområden, Nyckelområden, Svåra passager, Flyttleder och särskilt viktiga anläggningar samt Generella betesområden, kan ses som en svår uppgift då tiderna har förändrats, och kommer att förändra förutsättningarna för renskötseln. En sak är då helt säker, det är det faktum att den långt tillbaka i tiden pågående konkurrerande markanvändningen har till dags datum förorsakat renskötseln stora förluster av betesmarker och sammanhängande ytor att bedriva renskötsel i. Framtiden ger inte möjligheter för samebyn att ytterligare låta marker gå förlorade. Alla områden som nu finns kvar är helt oundgängliga för samebyn och får på så vis ses som kärnområden och nyckelområden. Svåra passager uppkommer allt mer som samhället tränger sig in på renskötselmarkerna.

Det som presenteras i detta arbete är det som gäller idag och kan förändras vid förändringar i omvärldsfaktorer.

De områden som ovan nämns listas här nedan. De är tagna ur den sen tidigare upprättade planen för samebyn, den kan därför förändras i takt med förändringar i omvärldsfaktorer. Benämningarna är översiktliga, för mer detaljerad beskrivning se shape-filerna.

Kärnområden

Ammarfjäll, förvinter. Bra gräs och örtängbete

Ältsvattnet, förvinter. Bra gräs och örtängbete

Ånkadalen, förvinter. Bra gräs och örtbete

Gallagielas, förvinter. Bra gräs och örtbete

Nedre Sandsele, förvinter och vinter. Lav och örter

Hemberget, förvinter. Uppsamlingsområde med lav

Väster om odlingsgränsen, vår. Trivselland med varierande bete

Skogarna väster om Kraipe, försommar. Gräshedar med tidig grönska

Högalpin terräng i fjällvärlden, sommar. Sommargrönska och svalkande snödrivor

Skogs/fjällkanterna i fjällvärlden, sensommar. Grönt bete samt vide och svamp

Hela fjällområdet, höst. Fri strövning med nödvändig betesro för uppbyggnad av energiförråd inför vintern. Brunst där renarna bör få vara för sig själva

Nyckelområden

- Dorra-området, förvinter. Uppsamlingsområde. Bra örtbete
- Jiriskalområdet, förvinter. Uppsamlingsområde. Bra örtbete
- Mankeratte, förvinter. Uppsamlingsområde. Bra örtbete höst
- Dåresvare, förvinter. Bra bete
- Gallagielas, förvinter. Uppsamlingsområde. Bra bete
- Skerfor/Giltjaur, förvinter. Uppsamlingsområde. Bra bete
- Stridsmark/Saxnäs, förvinter. Bra bete
- Akkaruttje, förvinter. Bra bete

- Sappetnäset, förvinter. Uppsamlingsområde. Rastbete
- Rågoholmen, vinter. Bra bete
- Fjällområdet, vår. Lugn och ro med bete för vajorna inför kalvningen. Söderlut med barmark
- Ältsvattnetområdet, sommar. Bra bete med gräs och örter med svalkande högfjäll med snö, höst. Bra bete, trivselland
- Ammarfjäll, sommar. Bra bete med gräs och örter med svalkande högfjäll med snö
- Äivesoive, sommar. Bra bete med gräs och örter med svalkande högfjäll med snö
- Tjulträskdalen, sensommar. Grönbete med tillgång till svamp, betesro
- Tärnasjön/Ånkadalen, sensommar. Grönbete med tillgång till svamp, betesro
- Rosaskogarna, sensommar. Grönbete med tillgång till svamp, betesro
- Miesieke, höst. Uppsamlingsområde mot gränshage med både fjäll och skogsbete
- Marsivaggi, höst. Bra bete, uppsamlingsområde
- Guvertfjäll till Laivadalen, höst. Strövområde/Trivselland bete inför slakt och skiljning.

Svåra passager

- Laivadalen, Skidbäcken/Laivabäcken. Överfart vattendrag
- V. Lilltjulträsk. Överfart vattendrag
- Lilltjulträsk/Stora Tjulträsket. Överfart vattendrag
- Utloppet Stora Tjulträsket. Överfart vattendrag
- Karsbäcken. Överfart Tjulån
- Ruotebäcken. Överfart Tjulån
- Ammarnäs västra. Överfart Tjulån
- Gustavsberg. Överfart Vindelälven
- Stridsmark. Överfart Vindelälven
- Gaiva. Överfart E45, 363 samt nedfart till Vindelälven
- N. Sandsele. Överfart E45 och Järnväg
- S. Sandsele. Överfart E45, Järnvägen, Sandbäcken samt byggnader i Sandsele
- Sandsjönäs. Överfart E45 och Järnväg
- Råstrand. Holmen överfart byaväg.

Flyttleder

- Lillumman-fjället till Blaiken-Njallor-Vällingträsk-Stridsmark- Vindelälven till Råstrand-Rågoträsk
- Fason-Dokkejaure-Skebbleskalet-Ö. Stobibaktie-Utloppet Tjulträsket- Guvertfjäll
- Blaiken-Lillvaroive- Renträsk-Lokteträsk-Rabnaviken-Vindelälven till Sorsele-Gustavsberg-Krutträsk-Abmoträsk-Staggträsk-Hemberg-Sappetnäset.
- Blaiken- Matsorblaiken-Matsorsjön-Rakkosjön-Giltjaure-Skerfor till Juktån-Abborsjön-Sandsjönäs-Sandsjön-Saditräsk-Totträsk
- Näsberget-Tjulån-Guvertfjäll
- Delning från flyttleden, söder om Björknösen-Gipperträsk-Rajträsk-Maderträsk-Stridsmark
- Delning från flyttleden Gipperträsk-Kåatträsk-Skiljhagen vid Olsbäcken
- Delning från Lösträsk-Olsträsk-Skiljhagen vid Olsbäcken
- Delning från flyttleden Sejaur-Vatjotträsk-Gengoavan-Vindelälven
- Delning från flyttleden övre Lokteträsk-Gallagielas-Lollokmyran
- Delning från flyttleden Risnäs-Lollokmyran

Särskilt viktiga anläggningar

- Kraipe skiljanläggning
- Olsbäcken skiljanläggning
- Rågoträsk skiljanläggning
- Tjulträsk samlingshage
- Rosa styrstängsel.

Generella betesområden

Som nämnts ovan så är alla kvarvarande områden viktiga för samebyns renbete. Det finns inga reservmarker att tillgå eller utrymme för att årsvis alternera betet.

Ett stort sammanhängande område finns dock, men är behäftat med allt för stort rovdjurstryck för att samebyn ska föredra att nyttja maximalt. Det är området från Skansnäs vid Vindelälven, tvärs över landet mot Giltjaur och Juktån, nerströms Juktån till Juktådammen, över till Blattnicksele och uppströms Vindelälven till Skansnäs.

I tidsskedet före de stora averkningarna ovanför Sorsele var detta område av största vikt för renbete. Det har stegvis förbättrats i takt med återbeskogningen men det alltför höga rovdjursbeståndet motverkar ett effektivare nyttjande. Området kommer med all sannolikhet att öka i värde för renbete med en bättre balans i rovdjurspolitiken.

Samråd

Samråd är en viktig del av kommunikationsprocessen med rennäringen. Det måste direkt betonas att samråd är ett viktigt begrepp med särskild innebörd, därför krävs vissa formalia för att påstå att samråd skett. Det måste, vid alla tillfällen då samråd åberopas, klart framgå att det är fråga om samråd. Båda parter måste vara överens om att ett samrådsförfarande föreligger. Anser en part att det inte är ett samrådsförfarande som gäller så föreligger inte ett samråd. Ett samråd ska alltid dokumenteras och slutligen verifieras av de berörda. Kallelse till samråd ska ske skriftligt och i god tid innan så att parterna hinner förbereda sig, dessutom ska nödvändigt material i ärendet hållas parterna tillgodo i god tid för förberedelse.

Framtida utmaningar

Rennäringens framtida utmaningar är kanske att förmedla ut i samhället om vad som krävs för att säkerställa en framtida hållbar rennäring. Utvecklingen i storsamhället de sista femtio åren har gått så fort att de framsteg som noterats för den vanliga medborgaren inte alltid varit ett steg framåt för de som har sin sysselsättning och utkomst från renskötseln. Renskötseln har i de flesta fall fått ta ett steg tillbaks, det märks tydligt idag med de allt mer påtagliga konkurrerande markanvändningarna och renens minskade tid för betesro. Renskötaren har kommit in i en tid av omåttlig stresspåverkan för att försvara sitt liv och leverne. Detta har inneburit att rennäringen allt mer måste vara aktiva inom samhällsplanering och engagemang inom främmande näringars krav på utrymme och utveckling. Ett hjul av engagemang som på sikt förminskar renskötselns egentliga mening. Att betona friheten i sin beskrivning av liv som renskötare är idag en utopi.

Göran Jonsson
Rans sameby

UBMEJE TJEÄLDDIE SAMEBY

Ubmeje Tjeälddie är en fjällsameby vars renbetesmarker, likt Rans och Grans samebyar, finns inom Sorsele kommuns gränser, även om huvuddelen ligger inom Storumans kommun. Ubmeje Tjeälddie har renbetesmarker i den södra delen av Sorsele kommun, området ligger till största delen inom Vindelfjällens Naturreservat.

Samebyns renbetesmarker indelas i åretruntmarker och vinterbetesmarker. Samebyns medlemmar flyttar årligen med sina renar efter årstid och renbetesförhållanden mellan fjällområdena i väster till vinterbetesmarkerna ända ned mot Bottenviken i öster.

Gränsen inom Sorsele kommun mellan Ubmeje Tjeälddies och Rans samebys renbetesmarker går i stort från Tärnasjöområdet norr om Biellojaure längs efter Vatjodalen mot Överstjuktan, därefter österut längst med Juktans vattendrag till Lomselenäs i öster. Hänvisning till kartmaterial Bilaga 2 i Översiktsplan för Sorsele kommun.

De stora omfattande exploateringarna som pågår och har skett inom fjällvärlden och i synnerhet i området kring Hemavan–Norra Storfjället, samt dess kumulativa negativa effekter för renskötseln har gjort att Ubmeje Tjeälddie nu bedömer att kvarvarande oexploaterade renbetesmarker måste skyddas.

Ubmeje Tjeälddies renbetesområde, som finns inom Sorsele kommuns södra del ovan odlingsgränsen mellan Tärnasjöområdet i väster till odlingsgränsen i öster, har därmed blivit ett för Ubmeje Tjeälddie oombärligt betesområde för renen. Området är det enda större sammanhängande renbetesmarkerna fritt för störningar och av människan opåverkade och oexploaterade renbetesområde inom samebyn. Hela området är ett så kallat trivselland för renen. Trivselland är områden dit renarna naturligt söker sig för bete och vila under längre perioder. Dessa områden är speciella till sin topografi och är rika på olika typer av beten. Det är viktigt ur renskötselsynpunkt att detta område helt är befriat från intrång och störningar. Det är här den viktiga *betesron* för renen ska infalla. Området innefattas även av det viktiga hänglavsbetet som är renens huvudföda vid svåra betesförhållanden eller låst markbete. Renbetesmarkerna nedan odlingsgränsen används i huvudsak till vinterbete för renarna.

En av grundförutsättningarna för renskötseln är att det inom varje sameby ska finnas och förbli STÖRNINGSFRIA, ORÖRDA och helt OEXPLOATERADE större sammanhängande renbetesområden, så kallade trivselland, för renen.

Allmänt om renskötseln och renen och dess rättigheter hänvisas till Rans Samebys samt Grans Samebys redovisningar i Bilaga 4 - Renbetesmarkerna inom Sorsele kommun.

Ubmeje Tjeälddie/Ordförande Peter Omma